

УДК [39:636+636] (=161.3) (091) “18/19 4...”

СТАН І ДЫНАМІКА РАЗВІЦЦЯ ЖЫВЁЛАГАДОЎЛІ Ў БЕЛАРУСАЎ
(канец XIX – 40-я гады XX ст.)**Л.П. СІВУРАВА***(Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў, Мінск)*

Аналізуецца значэнне жывёлагадоўлі ў гаспадарчым жыцці беларусаў у канцы XIX – 40-х гадах XX стагоддзя. Удакладняюцца яе асноўныя функцыі. Выяўляюцца прычыны змен у развіцці жывёлагадоўлі, якія адбываліся пад уплывам грамадска-палітычных падзей першай паловы XX стагоддзя. Паказана, што працэсы стабілізацыі жывёлагадоўчай гаспадаркі паскорыліся ў 1933–1940 гадах, калі з боку дзяржавы пачала аказвацца пэўная дапамога жыхарам вёскі ў набыцці свойскай жывёлы для прысядзібных гаспадарак, вялася работа па паляпшэнні парод гэтай жывёлы.

Уводзіны. Важнае месца ў гаспадарчай дзейнасці беларусаў мела жывёлагадоўля. Сяляне ўтрымлівалі кароў, коней, свіней, авечак, коз і інш. “Багацейшыя сяляне мелі па 2–3 кані, 3–4 каровы, 5–7 свіней, 8–10 і больш авечак, сярэднія – усяго гэтага напалову, а бяднейшыя па 1 каню, 1 карове альбо і зусім нічога не мелі” [1, с. 22–24]. Галоўнай галіной жывёлагадоўлі на большай частцы земляробчай тэрыторыі з’яўлялася гадоўля буйной рагатай жывёлы. Яе пагалоўе ў розныя гістарычныя перыяды вагалася і залежыла ад розных прычын (неўрадажыйных перыядаў, ваенных дзеянняў, міграцыя насельніцтва, моравыя хваробы і іншыя фактары). Колькасны склад свойскіх жывёл знаходзіўся ў залежнасці ад прыродна-кліматычных умоў, нацыянальна-культурнага складу насельніцтва, наяўнасці кармавой базы і іншых фактараў.

Бібліяграфію праблемы складаюць матэрыялы дарэвалюцыйнага перыяду, у першую чаргу, “Памятныя кнігі” беларускіх губерняў, сельскагаспадарчай і перыядычнай літаратура 20–30-х гадоў XX стагоддзя, крыніцы пасляваеннага часу, даследаванні беларускіх навукоўцаў апошняй чвэрці XX стагоддзя. У перыядычнай літаратуры 20–30-х гадоў XX стагоддзя, у прыватнасці часопісах “Наш край” (1926–1930), “Плуг” (1926–1929), змяшчаліся матэрыялы аб перадавых спосабах вядзення сялянскай жывёлагадоўлі, папярэджання хвароб, ветэрынарнай дапамогі, паляпшэння парод свойскіх жывёл, арганізацыі малочна-жывёлагадоўчых таварыстваў і развіцці малочнай кааперацыі, прыводзіліся звесткі аб якасці і колькасці свойскай жывёлы ў аднаасобных і калектывных гаспадарках, спосабах яе догляду і кармлення. Аўтарамі артыкулаў былі ветэрынары, аграномы, пісьменныя сяляне і хутаране з розных рэгіёнаў Беларусі.

У 20-я – 30-я гады XX стагоддзя Сельгассектар Дзяржаўнага выдавецтва Беларусі выпусціў серыю матэрыялаў “Сялянская бібліятэка” з мэтай распаўсюджвання сельскагаспадарчых ведаў сярод насельніцтва. Калгаснікам і рабочым саўгасаў, а таксама сялянам, якія вялі аднаасобную гаспадарку, адрасаваліся папулярныя кніжкі, памятки, дапаможнікі па доглядзе свойскай жывёлы Мітэцкага і Іваноўскага, М. Томэ і А. Дзіямідава, А. Юрмаліата і інш. [2–4].

Серыю папулярных матэрыялаў па тэме дапаўняюць кніжкі-дапаможнікі Дзяржаўнага ваеннага выдавецтва БССР, якія былі прысвечаны догляду коней і адрасаваліся чырвонаармейцам кавалерыйскіх дывізіяў. У сваёй “Памятцы чырвонаармейцу” М. Федасееў распаўядаў пра ўтрыманне коней, службу або-заў, правілы догляду абознага каня і павозкі, там жа змяшчаліся звесткі пра запражку, выездку і з’ездку коней, патрабаванні да іх кармлення, паення, купання, чысткі памяшканняў, даваліся апісанні хвароб, тлумачыліся правілы аказання першай даветэрынарнай дапамогі жывёле “ў баявой абстаноўцы” [5].

Некаторыя даследчыкі разглядалі жывёлагадоўлю як галіну гаспадарчай дзейнасці. Аналіз яе ста-тыстычных паказчыкаў у Літве і Заходняй Беларусі за 1811–1861 гады зрабіў М. Улашчык [6]. Этна-геаграфічныя асаблівасці развіцця жывёлагадоўлі на тэрыторыі Беларусі выдзеліў В.С. Цітоў у рабоце “Историко-этнографическое районирование материальной культуры белорусов” (1993). Ён прыйшоў да вы-сновы, што тэрытарыяльныя адметнасці жывёлагадоўлі на беларускіх землях праяўляліся ў ступені разві-тасці жывёлагадоўлі і яе ролі ў гаспадарчым жыцці мясцовага насельніцтва, яе ўнутранай структуры, пра-цоўных навыхах і звычаях, умовах утрымання жывёл, характары выкарыстання прадуктаў жывёлагадоў-лі, у яе канкрэтнай сувязі з хлебаробствам і сялянскімі промысламі, якія ў комплексе характарызавалі гаспадарча-побытавы і этнакультурны ўклад жыцця беларусаў [7, с. 90–91].

Хаця пазначаныя крыніцы і раскрываюць многія аспекты развіцця жывёлагадоўлі, аднак яны ахоп-ліваюць пэўныя храналагічныя рамкі. Жывёлагадоўчыя заняткі вельмі сцісла аналізаваліся з пункту глед-жання этналогіі. Па-за ўвагай даследчыкаў засталіся працэсы развіцця жывёлагадоўлі як асобнай галіны сельскай гаспадаркі беларусаў у перыяд грамадска-палітычных пераўтварэнняў першай паловы XX ста-годдзя. Мала ілюстраваліся колькасныя і якасныя паказчыкі развядзення пэўных відаў свойскай жывё-лы (коней, валог і інш.), не раскрыта абумоўленасць характару і форм жывёлагадоўлі ў гэты перыяд грамадска-палітычнымі працэсамі. Мэта дадзенай работы – прасачыць дынаміку развіцця жывёлага-доўлі, у першую чаргу развядзення буйной рагатай жывёлы і коней у сялянскіх гаспадарках беларусаў у канцы XIX – 40-я гады XX стагоддзя.

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне. У беларускіх губернях, якія ў канцы XIX – пачатку XX стагоддзя ўваходзілі ў склад царскай Расіі, жывёлагадоўля была развіта слаба. Сялянскія гаспадаркі мелі малапрадуктыўную беспародную жывёлу. Высокапрадуктыўную жывёлу культурных парод разводзілі толькі асобныя памешчыкі і кулакі. “Памятная книжка Виленской губернии на 1888 год” паведамляла: “У 1886 годзе на 1 267 375 чалавек насельніцтва свойскай жывёлы ўтрымлівалася 1 253 344 галавы, а менавіта: коней 205 530, рагатай жывёлы 387 545, авечак звычайных 341 315, танкарунных 10 087, свіней 271 888, коз 36 979” [8, с. 113]. У 1890 годзе свойскіх жывёл налічвалася 1 240 481 галоў, у тым ліку 219 798 коней, 417 151 буйной рагай жывёлы, авечак простых 325 153 і танкарунных 6 700, свіней 237 070, коз 34 608 [9, с. 10].

Статыстыка аб колькасці буйной рагатай жывёлы ў Віцебскай губерні, з іх ліку дойных кароў, і аб’ёме малакавытворчасці ў прыватных гаспадарках даецца ў “Справаздачы аб дзейнасці таварыства віцебскіх сельскіх гаспадароў за 1901 год” [10, с. 69].

Колькасць буйной рагатай жывёлы ў беларускіх губернях у 1901 годзе

Паказчыкі	Беларускія губерні			
	Віцебская	Мінская	Смаленская	Магілёўская
Колькасць буйной рагатай жывёлы на 100 душ	37	34	33	27
Колькасць дойных кароў на 100 душ	18	17	16	14
Колькасць малака ў ведроў на жыхара ў год	11	10	10	8

Жывёлагадоўля мела важнае значэнне ў сельскай гаспадарцы Мінскай губерні. У 1909 годзе тут налічвалася 2 452 747 галоў свойскіх жывёл; у тым ліку 353 515 коней, 915 885 буйной рагатай жывёлы, простых авечак 597 472, тонкарунных 12 689, свіней 558 363 і коз 14 823. Коней утрымлівалі для выканання палявых і транспартных работ. Буйная рагатая жывёла патрабавалася для вырабу ўгнаення і малака пераважна для прыватнага спажывання. Транспартнай сельскагаспадарчай жывёлай былі валы. Насельніцтва займалася развядзеннем і адкормам свіней як для сваёй неабходнасці, так і на продаж. Коз разводзілі ў асноўным яўрэі, якія гатавалі стравы на казіным малацэ. Воўна і скура авечак ішла на вопратку, а мяса ўжывалі ў ежу [11, с. 62].

Насельніцтва Мінскай губерні для выканання палявых работ трымала коней. Яны таксама выкарыстоўваліся зімой на возцы лесу і дроў да берагоў сплаўных рэк і чыгуначных станцый. Простых авечак разводзілі ў губерні паўсюдна; шэрсць і скуру выкарыстоўвалі на вопратку, а мяса ішло ў ежу, рэдка патрапляла ў продаж. Ва ўсіх уездах, акрамя Барысаўскага і Рэчыцкага, разводзілі танкарунных авечак. Яны давалі гаспадарам воўну, якая збывалася на суконныя фабрыкі. Гандаль жывёламі адбываўся пераважна на гарадскіх рынках, а таксама ў мястэчках на базарах і ярмарках [11, с. 69].

Вялікае значэнне ў сельскай гаспадарцы мелі коні. З дапамогай коннай цягі выконвалі розныя сельскагаспадарчыя работы – узорванне глебы, перавозка грузаў. Коні давалі каштоўны гной, якім не толькі ўгнайвалі глебу, але таксама дадавалі ў корм свіней. На конях выконвалі транспартныя работы. Коней ўпрагалі ў калёсы, брычкі для перавозкі людзей і транспарціроўкі грузаў, выкарыстоўвалі ў паштовай і вайскавай справе.

У беларускіх губернях разводзілі коней мясцовай пароды. Хаця яны і не вызначаліся добрымі якасцямі, былі маларослыя і слабыя, аднак адрозніваліся вынослівасцю. Мелкія непатрабавальныя да ўмоў утрымання коні былі зручныя ў гаспадарцы. Аўтары Мітэцкі і Іваноўскі пісалі: “Найбольш пашыраны ў сельскага беларускага насельніцтва беспародзісты конь, або вырадак, сумесь розных парод. Гэты конь малога росту, мае малую жывую вагу, між тым ад росту і вагі залежыць і сіла каня. Просты сялянскі конь ваżyць у сярэднім 190–240 кг (12–15 пудоў) і вязе ў сярэднім 240–320 кг (15–20 пудоў). Такім канём нельга глыбока ўзараць зямлю, на ім шмат не павязеш, а таксама ён не прыгодны і для кавалерыі, і артылерыі” [2, с. 8–9]. “Коні на Магілёўшчыне трымаюцца выключна для абслугоўвання сваёй гаспадаркі, кормяцца дрэнна (сенам, а то і саломай). Парода дробная, ад 117 да 137 см ростам. Па гутарках сялян відаць, што буйны конь магілёўскага селяніна не задавальняе. Ён аддае перавагу каню малому, але каб ён быў моцны, рухавы, трывалы і не пераборлівы” [12, с. 30]. Глыбока даследаваў праблемы развядзення коней на тэрыторыі Беларусі В. Гладзенка. Ён таксама прыйшоў да высновы, што “коні абарыгенных парод вылучаліся сілай, рухомасцю і цалкам задавальнялі гаспадарчыя патрэбы большасці сялянскіх гаспадарак. Яны былі непатрабавальныя да кармоў і маглі доўгі час захоўваць свае працоўныя якасці нават пры скудным кармленні” [13, с. 16].

Паводле статыстычных дадзеных, у 1826–1836 гадах больш 28 % сялянскіх двароў коней не мелі. Гэта было абумоўлена як маёмасным статусам гаспадароў, так і традыцыямі вядзення жывёлагадоўчай гаспадаркі. У дарэвалюцыйнай Расіі паводле перапісу 1913 года на кожны 100 сялянскіх гаспадарак прыпадала 30 гаспадарак, дзе коней не было. Лік гаспадарак, якія мелі па адным кані, у 1912 годзе склаў 43 %, гэта значыць амаль палавіну ўсяго сялянства [1, с. 3–7].

Конь шырока выкарыстоўваўся ў вайскавай справе. Ён быў важнай стратэгічнай баявой адзінкай у артылерыі і кавалерыі. Падчас ваенных дзеянняў конь выконваў наступныя работы: падвоз харчоў, фура-

жу, баяпрыпасаў, рознай тэхнічнай і інжынернай маёмасці, перавозка гарматаў, людзей (кавалерыя) ды інш. [2, с. 3–7]. “Падчас імперыялістычнай вайны (1914–1918) усе арміі мелі велізарныя конскія масы, роўныя мільёнам коней. Кожная армія мела за сабою вялікі абоз, транспарт. Руская армія мела ў франтавой арганізацыі на 1000 байцоў да 1400 коней. Ва ўзброеных сутычках ваяваўшых дзяржаў з боку рускай арміі прымала ўдзел 3 164 000 коней” [2, с. 6].

Можна прасачыць колькасную дынаміку конскага статка ў царскай Расіі. “Да вайны ў Расіі было 35 мільёнаў коней усіх парод. За гады імперыялістычнай і грамадзянскай войнаў гаспадарка панесла вялікія страты. Лік коней зменшыўся амаль удвая, у 1922 годзе іх засталася 18 мільёнаў. З 1923 года колькасць коней стала паступова павялічвацца. З пераходам на мірны стан савецкім урадам адразу былі зроблены захады для таго, каб наладзіць сельскую гаспадарку і, у паасобку, гадоўлю коней сялянамі. Усе завядскія і палепшаныя коні, а таксама і жарабяты былі перададзены з Чырвонай Арміі зямельным органам. Пачалі наладжвацца жывёлагадоўчыя выстаўкі; сялянам даваліся льготы па гадоўлі і палепшанні коней, і нарэшце, паложаны пачатак гадоўлі коней кааперацыяй, якая з’яўляецца адным з лепшых сродкаў да хутчэйшага палепшання нашага сялянскага каня” [2, с. 9].

Статыстычныя паказчыкі ўтрымання коней у 1938–1940 гадах былі наступныя. Конны статак у Беларусі ў пазначаны перыяд склаўся 630 301 і 614 807 галоў. У аднаасобных гаспадарках пагалоўе коней паступова змяншалася і складала адпаведна 55 500 і 23 649 [14].

Сталую традыцыю складала гадоўля і выкарыстанне беларускімі сялянамі валоў. Яны служылі асноўнай цяглавай сілай на Палессі, Панямонні і на большай тэрыторыі Цэнтральнай Беларусі да 20-х гадоў XX стагоддзя. У калектыўных гаспадарках у 30–40-я гады XX стагоддзя валы выкарыстоўваліся ў якасці транспартнай сілы нараўне з трактарамі і канямі: “Вол у гаспадарцы служыць неабходным дапаўненнем да трактарнага і коннага парадкаў” [15, с. 26]. Валы былі добра адаптаваныя да прыродна-кліматычных умоў, больш вынослівыя за коней і менш патрабавальныя да корму. Валоў з належнай эфектыўнасцю выкарыстоўвалі на работах, дзе патрабавалася пастаяннае раўнамернае напружанне: пры пад’ёме цаліны, перавозцы цяжкіх грузаў на кароткія адлегласці па прамому шляху, для работы на механічных млынах, малацілках, сукнавальнях, лесасілках і інш. У зімовы перыяд і на паваротных шляхах валы працавалі неэфектыўна. Лепшыя за коней вынік яны давалі пры яздзе па няроўных дарогах, а таксама пры рабоце на пясчаных і балоцістых глебах. У калгаснай сельгасвытворчасці раілася выкарыстоўваць валоў у рабоце па падцягванню копаў сена да стагоў, на стагі, па перавозцы паліва, па падвозцы сена і на іншых цяжкіх транспартных работах. Пры адсутнасці альбо недахопе трактароў валоў накіроўвалі на глыбокае ворыва, веснавое ўзворванне, на жніво збожжа і іншыя работы, а коней – на работы па баранаванні, сенакашэнні, на работу ў сеяльцы і г.д. Валы былі вынослівымі і працаздольнымі жывёламі. Работа трох валоў прыраўнівалася да работы двух коней. Пры належным доглядзе і ўтрыманні яны маглі працаваць па 10–12 гадзін у дзень. Пара валоў здольна за 10-гадзінныя рабочы дзень прайсці адлегласць у 20 км з грузам у 1 тонну [15, с. 24–26]. Валы разглядаліся таксама ў якасці крыніцы таннага мяса для выканання дзяржаўных мясапаставак. Адкормлены вол па якасці мяса замяняў 2–3 кароў або 6–8 галоў маладняка (ва ўзросце 12 месяцаў) [15, с. 6].

У 1928 годзе ў БССР колькасць валоў складала 86,2 тыс. галоў, альбо 4,0 % ад агульнага пагалоўя буйной рагатай жывёлы. Раёнамі масавай валагадоўлі былі Жыткавіцкі, Тураўскі, Лельчыцкі, Петрыкаўскі, Глускі, Парыцкі, Мазырскі, Ельскі, Нараўлянскі, Камарынскі, Хойніцкі, Рэчыцкі, Лоеўскі, Плешчаніцкі Палескай вобласці. У пачатку 1934 года ў у калгаснікаў і аднаасобнікаў засталася 11,7 тыс. валоў (0,9 %). Гэта значыць, што за адно пяцігоддзе пагалоўе валоў паменшылася больш, чым у сем разоў. Да 1934 года вышэйпералічаныя раёны захавалі валоў у статку буйной рагатай жывёлы ў наступнай колькасці: Плешчаніцкі, Глускі, Рэчыцкі, Парыцкі, Хойніцкі і Лоеўскі – ад 0,3 да 1 %. Толькі Лельчыцкі (3 018 валоў – 16,9 %), Тураўскі (758 – 7,6 %), Петрыкаўскі (2 239 – 6,4 %) і Ельскі (1 818 – 9,4 %) раёны захавалі значны працэнт валоў у статку буйной рагатай жывёлы [15, с. 3–4]. Статыстычныя паказчыкі ўтрымання валоў (старэй за 2 гады) у дынаміцы 1938–1940 гадоў сведчаць, што па колькасці ўтрымання валоў лідзіравала Палеская вобласць (29 230). Самая меншая колькасць гэтай жывёлы налічвалася ў Віцебскай вобласці (1 401). У суадносінах з агульнай колькасцю буйной рагатай жывёлы па БССР валы складалі 1,9 % у 1938 годзе і 2,57 % у 1940-м [14, с. 5, 6, 18, 29, 42, 55].

Гэты від буйной рагатай жывёлы пэўны час захоўваўся ў БССР як у аднаасобных, так і ў калектыўных гаспадарках. Жывёлавод па доглядзе валоў у калектыўнай гаспадарцы называўся “валавік”, памяшканне для ўтрымання валоў – “валоўня”. Старшы валавік адказваў за стан жывога цягла і яго падрыхтоўку да работы. Яму падпарадкоўваліся асобныя работнікі, якія замацоўваліся за валамі. Яны павінны былі чысціць жывёл, карміць і паіць. Валоў прывучалі да работы з 2–3-гадовага ўзросту, рабочую прадуктыўнасць яны набывалі ў 4–5-гадовым узросце. Пры добрым доглядзе, правільным кармленні і выкарыстанні валы маглі працаваць да 10–12 гадоў. Пры дрэнных умовах догляду і ўтрымання тэрмін рабочай службы скарачаўся да 7–8 гадоў [15, с. 17–18, 29–30].

Скарачэнне пагалоўя валоў было выклікана рознымі прычынамі. Адной з іх называюць супраціўленне аднаасобнікаў абагульненню свойскай жывёлы і масавае знішчэнне валоў. Разам са знішчэннем да-

рослых валоў бязлітасна забіваўся маладняк буйной рагатай жывёлы, “каб знішчыць дарослую жывёлу і той рэзерв, з якога яна магла расшырацца і рамантавацца”. Палітыку па ліквідацыі валоў праводзілі таксама паслядоўнікі прышчэпаўскай палітыкі, якія пераконвалі насельніцтва ў тым, што вол у калгасах не патрэбен, ён можа быць толькі ва ўмовах адсталай гаспадаркі [15, с. 4–5]. Рэзкае скарачэнне маштабаў і наступнае поўнае згортванне волагадоўлі на тэрыторыі Савецкай Беларусі было выклікана ў першую чаргу сацыяльна-палітычнымі і эканамічнымі працэсамі, сярод якіх стварэнне буйных сельскагаспадарчых прадпрыемстваў (кааператываў, калгасаў, саўгасаў) з механізаванай вытворчасцю, выкананне планаў мясанарыхтовак, ваеннымі дзеяннямі на тэрыторыі Беларусі падчас Вялікай Айчыннай вайны і інш.

Стабільнае развіццё жывёлагадоўлі ў сялянскіх і памешчыцкіх гаспадарках назіралася да 1916 года [6, с. 139–172]. Вышэйпазначаная сітуацыя захоўвалася да пачатку імперыялістычнай і грамадзянскай вайны (1914–1922) [16, с. 5]. “Больш як шасцігадовыя ваенныя дзеянні ў спалучэнні з рэвалюцыйнымі падыходамі савецкай улады да вырашэння сацыяльна-эканамічных задач давалі гаспадарку да катастрофічнага стану. Сельгасвытворчасць да 1921 года ў параўнанні з даваенным узроўнем зменшылася прыкладна ўдвая. Адчувальныя страты панесла жывёлагадоўля, пагалоўе ўсіх відаў скаціны зменшылася” [17, с. 138].

У 1928–1929 гадах адбылося аднаўленне і нават павышэнне колькасці пагалоўя ўсіх відаў жывёлы (акрамя коней) у параўнанні з 1916 годам. Аднак дробныя сялянскія гаспадаркі не задавальнялі патрэбы насельніцтва гарадоў і прамысловых цэнтраў, якія хутка развіваліся, прадуктамі жывёлагадоўлі. Большая частка прадуктаў земляробства і жывёлагадоўлі спажывалася ў саміх сялянскіх гаспадарках, таварнасць іх была невысокай [16, с. 5].

У 1930–1932 гады ў СССР была праведзена масавая калектывізацыя сялянскіх гаспадарак. У гады сацыялістычнай рэканструкцыі сельскай гаспадаркі ў калгасах былі створаны жывёлагадоўчыя фермы, арганізавана шырокая сетка жывёлагадоўчых саўгасаў і калгасаў, перад якімі ставіліся задачы павелічэння вытворчасці прадуктаў жывёлагадоўлі [16, с. 5]. Падводзячы вынікі першай пяцігодкі (1930–1934) у сельскай гаспадарцы Савецкага Саюза, М. Томэ і А. Дзіямідаў пісалі: “Тысячы дробных гаспадарак аб’яднаны ў буйныя калектывныя гаспадаркі. Арганізаваны спецыяльныя фермы і саўгасы па малочнай і мяснотай жывёлагадоўлі, свінагадоўлі, трусаводства, птушкаводства. <...> За пяцігодку ў 4 гады колькасць жывёлы ў сацыялістычным сектары ўзрасла ў дзесяткі разоў. За гэты ж час павялічыліся пасевы траў для жывёлы, развілося сіласаванне кармоў, былі пабудаваны занава тысячы жывёламесц, многія саўгасы і калгасы механізавалі жывёлагадоўлю даільнымі машынамі і іншымі спецыяльнымі апаратамі. Саўгасы і калгасы сталі асноўнымі вытворцамі жывёлагадоўчай таварнай прадукцыі для пролетарскай дзяржавы” [3, с. 3].

Вялікі ўдар па развіцці жывёлагадоўлі нанесла палітыка раскулачвання. Найбольш заможныя сяляне, якія апрацоўвалі вялікія ўчасткі зямлі і ўтрымлівалі значна большы за беднякоў жывёльны статак (мелі па тры і больш коней, чатырох і больш кароў), былі аднесены да ліку кулакоў. Прыналежная ім жывёла была канфіскавана і перададзена ў калгасы. Так, да канца 1930 года было раскулачана 15 629 сялянскіх гаспадарак [17, с. 156–157].

Каб забяспечыць насельніцтва жывёлагадоўчай прадукцыяй, партыя і ўрад імкнуліся стварыць магутную грамадскую жывёлагадоўлю ў калгасах і саўгасах, забяспечыць на гэтай аснове агульны ўздым жывёлагадоўлі ў краіне. Да пачатку Вялікай Айчыннай вайны ў СССР было значна павялічана пагалоўе жывёлы і яе прадуктыўнасць, асабліва ў калгасах і саўгасах, хоць вытворчасць прадуктаў жывёлагадоўлі далека не ў поўнай меры забяспечвала патрэбы ў іх насельніцтва нашай краіны [16, с. 5].

У 30-х гадах ажыццяўляліся захады па арганізацыі жывёлагадоўлі ў асабістым карыстанні калгаснікаў. Ставіліся задачы павышэння якасці жывёлагадоўлі, пароднасці, скораспеласці, павелічэння яе прыбытковасці ў гаспадарках – павелічэння ўдойлівасці, выхаду парасят, выхаду мяса ад кожнай забітай жывёлы, настрыву воўны, вагі і добра якаснай скуры. Уздымалася пытанне аб неабходнасці правядзення даследаванняў, якая парода найбольш адпавядае мясцовым умовам і запатрабаванням і якія ёсць магчымасці для развіцця малочнай гаспадаркі і беконнай свінагадоўлі [3, с. 4; 18, с. 15].

Перад калгаснікамі, рабочымі саўгасаў і аднаасобнікамі ставілася задача “стварэння высокамалочнага статка і ліквідацыі бескароўнасці” [3, с. 7]. Саветам народных камісараў СССР і Цэнтральным камітэтам Камуністычнай партыі былі прыняты адпаведныя Пастановы (1933) і ажыццяўляліся мерапрыемствы па дапамозе бескароўным калгаснікам у набыцці кароў і паляпшэнні якасці малочнага статка: пакрыццё малочных кароў племянным бугаём на злучных пунктах і вырашчванне ад іх цёлак, абмен бычкоў на цёлак, абмен старых і маломалочных кароў у часе мясанарыхтовак на больш маладых і іншыя мерапрыемствы [3, с. 5; 17, с. 156–157].

Высновы:

1) асноўнымі функцыямі жывёлагадоўлі з’яўляліся: харчовая – забеспячэнне сялянскай сям’і харчовымі прадуктамі (малочнымі, мяснымі, тлушчам); сыравінная – скуры, воўна служылі сыравінай для вырабу адзення, гаспадарчых прадметаў; транспартная – коней выкарыстоўвалі для пасажырскай язды (верхавай і вупражнай у калёсах, брычках), у паштовай справе; дапаможная ў сельгасвытворчасці (коні і валы ў якасці цяглавай сілы для транспарціроўкі грузаў, прывядзення ў рух сельгаспрыстасаванняў); забеспячэнне раслінаводства ўгнаеннем; ваярская (кавалерыя, артылерыя);

2) стабільнае развіццё жывёлагадоўлі ў сялянскіх гаспадарках назіралася да 1916 года. У першай палове XX стагоддзя імклівымі тэмпамі адбываліся пераўтварэнні ў гаспадарча-эканамічным і грамадска-культурным укладзе жыцця беларусаў. Яны былі выкліканы грамадска-палітычнымі падзеямі (імперыялістычная, грамадзянская войны (1914–1922 гг., польская акупацыя земляў Заходняй Беларусі, Вялікай Айчыннай вайна і інш.);

3) рэзкія змены жывёлагадоўлі перацярпела пры пераходзе ад аднаасобнай да калектыўнай гаспадаркі, які распачаўся ў 1927–1928 гадах. Значная колькасць коней, кароў, валоў былі абагульнены ў сельгаспадарчыя кааператывы і калектыўныя гаспадаркі. У аднаасобных гаспадарках значна зменшылася колькасць кароў, скараціўся конскі статак, зменшылася колькасць валоў. Вялікі ўдар па развіцці жывёлагадоўлі нанесла палітыка раскулачвання найбольш заможных сялян;

4) працэсы стабілізацыі жывёлагадоўчай гаспадаркі паскорыліся ў 1933–1940 гадах, калі з боку дзяржавы аказвалася пэўная дапамога жыхарам вёскі ў набыцці свойскай жывёлы для прысядзібных гаспадарак, вялася работа па паляпшэнні парод.

ЛІТАРАТУРА

1. Пратасевіч, П. Якую маюць скаціну сяляне вёскі Тушкова Аршанскае акругі і як яе даглядаюць / П. Пратасевіч // Плуг. – 1927. – № 8.
2. Мітэцкі, Іваноўскі. Конь у сельскай гаспадарцы і арміі / Мітэцкі, Іваноўскі. – Менск: БДВ, 1930. – 72 с.
3. Томэ, М.Ф. Асновы жывёлагадоўлі: пер. з рус. / М.Ф. Томэ, А.М. Дзіямідаў. – Мінск: ДВБ. Сельгассектар, 1934. – 556 с.
4. Юрмалиат, А.П. Выращивание молодняка крупного рогатого скота / А.П. Юрмалиат. – М.: Сельхозиздат, 1961. – 152 с.
5. Федасееў, Н. Памятка чырвонаармейцу павозачнаму / Н. Федасееў. – Менск: Дзярж. ваеннае выд-ва БССР, 1932. – 66 с.
6. Улащик, Н.Н. Скотоводство в Литве и Западной Белоруссии (1811–1861) / Н.Н. Улащик // Материалы по истории сельского хозяйства у крестьянства СССР: сб. / Н.Н. Улащик. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – С. 139–172.
7. Титов, В.С. Историко-этнографическое районирование материальной культуры белорусов: XIX – начало XX в. / В.С. Титов. – Минск: Наука и техника, 1983. – 152 с.
8. Памятная книжка Виленской губернии на 1888 год. – Вильно: Виленская губ. тип., 1887. – 164 с.
9. Памятная книжка Виленской губернии на 1892 год. Изд. Виленского губернского стат. комитета. – Вильно: Виленская губернская типография, 1891. – 188 с.
10. Отчет о действиях общества витебских сельских хозяев за 1901 год. – Витебск, 1905. – 18 с.
11. Памятная книжка Минской губернии на 1911 год. – Мінск: Губерн. Тип., 1910. – 362 с.
12. Дзяконенка, С. Жывёлагадоўлі Магілёўшчыны / С. Дзяконенка // Плуг. – 1927. – № 11.
13. Гладенко, В.К. Белорусская лошадь / В.К. Гладенко. – Мінск: Ураджай, 1976. – 105 с.
14. Численность скота в БССР на 1 января 1940 г. (предварительные итоги). – Минск: Изд. УНХУ БССР, 1940. – 64 с.
15. Фёдораў, А.М. Догляд за рабочым валам / А.М. Фёдораў. – Мінск: ДВБ. Сельгассектар, 1925. – 48 с.
16. Есаулаў, П.А. Асновы жывёлагадоўлі: вучэб. дапамож. для вучняў IX класаў сельскіх школ / П.А. Есаулаў, С.С. Шаін. – выд. трэцяе з чацвёртага рускага. – Мінск: Дзярж. вуч.-пед. выд. М-ва асветы БССР, 1961. – 194 с.
17. Гісторыя Беларусі: у 6 т. Т. 5. Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]; рэдкал. М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экоперспектива, 2007. – 613 с.
18. Самцэвіч, В. Праблема павышэння ўраджайнасці і кразнаўства / В. Самцэвіч // Наш край. – 1929. – № 3. – С. 15.

Паступіў 21.05.2014

THE STATE AND THE DEVELOPMENT OF STOCK-RAISING IN BELARUS (END OF XIX – 40 YEARS OF THE TWENTIETH CENTURY)

L. SIVURAVA

The importance of stock-raising in economic activity of Byelorussians is analyzed in this article. The basic functions are defined more exactly. The author detects the reasons of the changes in the development of stock-raising which happened in the result of social and political events in the 1 half of XX century.